

Егор Сергійович Назимко,
кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник
(Донецький юридичний інститут МВС України,
Донецьк)

ОСОБЛИВОСТІ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Стаття присвячена розгляду особливостей покарання неповнолітніх за кримінальним правом Російської Федерації. Досліджуються російські нормативні джерела інституту покарання неповнолітніх, вік особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Аналізується система покарань неповнолітніх та характеризуються окремі види цих покарань.

Ключові слова: неповнолітня особа, злочин, особливість, кримінальна відповідальність, покарання.

Російська Федерація однією з перших серед пострадянських країн прийняла Кримінальний кодекс (24 травня 1996 р.) [11], у якому вперше в історії розвитку російського законодавства було передбачено окрему главу Загальної частини, присвячену особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх¹. Однак зазначена прогресивність законодавчого характеру й досі залишається лише декларацією. Між ідеями та реальним життям на даний момент залишається доволі велика відстань.

© Є. С. Назимко, 2015

1 Норми КК РРФСР 1960 р., присвячені цьому питанню, було розміщено за різними главами Загальної частини КК РФ та не було систематизовано.

Слід відзначити, що в незалежній Україні кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх стали предметом уваги понад тридцяти вчених (М. В. Галабала[16]). Компаративістській проблематиці покарання неповнолітніх присвячені праці таких вчених, як Ю. А. Абросімова, Л. К. Айвар, О. І. Анатольєва, М. І. Бажанов, Н. Л. Березовська, В. М. Бурдін, Є. М. Вечерова, О. П. Горох, Т. О. Гончар, А. П. Гусак, О. В. Дащенко, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, Г. О. Єремій, О. О. Житний, Т. Л. Кальченко, С. Г. Киренко, Б. О. Кириць, А. О. Клевцов, Н. Я. Ковтун, А. Ю. Коновалова, І. І. Котюк, Н. М. Крестовська, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Л. М. Палюх, Є. Ю. Полянський, А. В. Савченко, О. О. Северин, П. П. Сердюк, Ю. Г. Старовойтова, І. Л. Трунов, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, Н. С. Юзікова, О. О. Ямкова, А. О. Яровий, О. С. Яцун та інших фахівців. Віддаючи належне науково-практичному доробку зазначених учених, доводиться констатувати, що й дотепер особливості законодавчої регламентації інституту покарання неповнолітніх у зарубіжних країнах залишаються малодослідженими та потребують комплексного вивчення.

У зв'язку з цим, метою запропонованої статті є аналіз особливостей покарання неповнолітніх за кримінальним правом Російської Федерації.

Щорічно у Росії виявляють близько 300 тис. суспільно небезпечних діянь, серед яких близько 100 тис. вчиняються особами, які не досягли віку кримінальної відповідальності. У середньому кожен третій неповнолітній ніде не вчиться та не працює. Щорічно співробітники органів внутрішніх справ РФ виявляють та розміщують у центри тимчасової ізоляції для неповнолітніх до 60 тис. дітей та підлітків. За даними Генеральної прокуратури РФ, кількість підлітків, доставлених до міліції за вчинення різних правопорушень, перевищила 1 млн 140 тис. осіб [15, с. 307–308].

За словами російських дослідників, сьогодні у Російській Федерації склалась катастрофічна демографічна ситуація: чисельність населення скорочується, воно у цілому «старіє», знижуються народжуваність. У той же час «омолоджується» злочинність, зростає кількість бездоглядних та безпритульних дітей, неповнолітні усе раніше долучаються до алкоголю, тютюну та наркотиків (за останні 10 років кількість хворих на наркоманію у країні зросла у 17 разів). І все відбувається на фоні кризи родини, погіршення умов життя дітей, жорсткого з ними поводження, грубого порушення їх прав та законних інтересів, недостатньої ефективності роботи державних структур, відповідальних за вирішення проблем дитинства. Результат правозастосовної практики у сфері призначення покарання неповнолітнім

перманентно один – найбільша кількість засуджених малолітніх осіб у світі, рецидив злочинів, професійний злочинець, професійний марнотрат [9, с. 5].

Як зазначають І. Л. Трунов та Л. К. Айвар, загальносвітові гуманістичні ідеї щодо дитячої злочинності у Росії не приживаються, формування практичної кримінальної політики по відношенню до неповнолітніх багато років знаходиться на стадії дебатів, науковий юридичний прогрес у сфері ювенальної кримінальної політики відбувається у Росії під знаком «мінус». Законодавець не сформулював новий погляд на дитячий кримінальний процес як на процедуру виховну та охоронну, і норми міжнародного права у зазначеній сфері не вдалося вкоренити та примусити працювати [9, с. 5].

Ми не можемо залишити поза увагою й критику, що лунає у бік системи покарань неповнолітніх від російських фахівців. Так, Н. Ю. Скрипченко зазначає, що «сучасна російська система кримінальних покарань у своєму розвитку істотно відстає від зарубіжних аналогів. У Росії перелік покарань, передбачених ст. 44 КК РФ, вкрай мізерний, а щодо неповнолітніх (ст. 88 КК РФ) він є ще біднішими. Якщо ж врахувати, що застосування значної частини покарань, не пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства, є вкрай важким, то у судді як альтернатива реального позбавлення волі в переважній більшості випадків залишається тільки умовне засудження» [7, с. 23].

У Росії систему, види покарань та їх розміри встановлено Розділом V Загальної частини КК РФ «Кримінальна відповідальність неповнолітніх», в якому міститься лише одна Глава (14) «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх». У цьому розділі російський законодавець, намагався обрати особливий індивідуалізований підхід як до притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, так і до призначення покарання зазначеній категорії осіб.

Як зазначає Т. Ф. Мінязева, особливості цього індивідуалізованого підходу полягають у тому, що індивідуалізація кримінальної відповідальності неповнолітніх за вчинені ними злочини може виражатися у таких формах:

1) у *формі покарання*, передбаченого санкцією відповідної статті Особливої частини КК РФ в межах, встановлених ст. 88 КК РФ, і більш пільговим порівняно з передбаченим для дорослих засуджених порядком відбування (регламентуються КВК РФ) за злочини будь-якої категорії тяжкості;

2) у *формі звільнення судом від покарання та направлення винного до спеціальної виховної або лікувально-виховної установи для неповнолітніх* – за злочини середньої тяжкості (ч. 2 ст. 92 КК РФ);

3) у формі звільнення судом від покарання із застосуванням примусових заходів виховного впливу, передбачених ч. 2 ст. 90 КК РФ, – за злочини середньої та невеликої тяжкості (ч. 1 ст. 92 КК РФ);

4) у формі звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного впливу, передбачених ст. 90 КК РФ за вперше вчинений злочин невеликої або середньої тяжкості [10, с. 310–311].

Питання обрання покарання неповнолітнім, особливості їх призначення, звільнення від покарання та його відбування регламентовано Постановою Пленуму Верховного Суду Російської Федерації від 1 лютого 2011 р. №1 «Про судову практику застосування законодавства, що регламентує особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» [6].

У РФ за загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, які досягли 16-річного віку. За вчинення окремих злочинів, зазначених у законі, відповідальність може настати з 14 років. Вичерпний перелік таких злочинів даний у ч. 2 ст. 20 КК РФ.

Так, відповідно до ст. 20 КК, особи, які вчинили злочини у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності за вбивство (ст. 105), умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 111), умисне заподіяння середньої тяжкості шкоди здоров'ю (ст. 112), викрадення людини (ст. 126), зґвалтування (ст. 131), насильницькі дії сексуального характеру (ст. 132), крадіжку (ст. 158), грабіж (ст. 161), розбій (ст. 162), вимагання (ст. 163), неправомірне заволодіння автомобілем або іншим транспортним засобом без мети розкрадання (ст. 166), умисне знищення або пошкодження майна при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 167), тероризм (ст. 205), захоплення заручника (ст. 206), завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму (ст. 207), хуліганство при обтяжуючих обставинах (ч. 2 і 3 ст. 213), вандалізм (ст. 214), розкрадання або вимагання зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв (ст. 226), розкрадання або вимагання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 229), приведення в непридатність транспортних засобів або шляхів сполучення (ст. 267).

Зазначена стаття передбачає ступеневий підхід настання кримінальної відповідальності для неповнолітніх. Крім того, у ст. 96 «Застосування положень цієї глави до осіб у віці від вісімнадцяти до двадцяти років» КК РФ була вперше передбачена норма про те, що у виняткових випадках з урахуванням характеру вчиненого діяння й особи винного суд може застосувати положення кримінального закону про відповідальність неповнолітніх до осіб, які вчинили злочин у віці від 18 до 20 років, крім поміщення їх до спеціальної навчально-виховної установи

закритого типу органу управління освітою або виховну колонію. Однак таке рішення має бути вмотивоване у вирокую наявністю виняткових обставин, що характеризують вчинене особою діяння і його особистість.

У КК РФ спеціальну мету покарання неповнолітніх не встановлено. Лише у зазначеній вище Постанові Пленуму Верховного Суду Російської Федерації загальну мету покарання конкретизовано відносно неповнолітніх осіб. Зазначається, що метою покарання неповнолітніх є загальна мета покарання з визначенням акценту на виправлення неповнолітньої особи, яка вчинила злочин.

Кримінальний кодекс РФ передбачає, що «до неповнолітніх, які вчинили злочини, можуть бути застосовані примусові заходи виховного впливу або їм може бути призначено покарання ...» (ч. 2 ст. 87 КК РФ). Як бачимо, російське законодавство спрямоване на виховну функцію застосування кримінально-правових заходів до неповнолітніх, що передбачає застосування покарання у найостаннішу чергу.

Як зазначають російські вчені, законодавець підкреслює особливий підхід до притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання, враховуючи соціальні, морально-етичні і психічні фактори. Соціальна потреба закріплення особливого порядку кримінального судочинства щодо неповнолітніх полягає в тому, що з урахуванням особливостей психіки підлітка, яка інтенсивно розвивається, необхідна достатність кримінально-правового впливу на неповнолітніх злочинців може бути досягнута в більшості випадків через застосування до них пом'якшених або специфічних заходів впливу [3, с. 2]. На перше місце повинні висуватися кримінально-правові заходи, не пов'язані з ізоляцією від суспільства, переважно застосування до неповнолітніх виховних заходів впливу, що дозволяють виправити підлітків в умовах сім'ї, школи, трудового колективу [5, с. 79].

Система покарань для неповнолітніх у РФ має певні особливості, які полягають у скороченому переліку покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, а також знижених розмірах зазначених покарань. Сучасний КК РФ передбачає 13 видів покарань, проте відносно неповнолітніх застосовується лише 6.

І. О. Кузанкіна з приводу особливостей системи покарань неповнолітніх у РФ зазначає, що вона побудована за принципом виокремлення із загальної системи покарань. Норми, що регламентують даний інститут, в основному встановлюють обмеження ступеня репресивного впливу різних видів покарання, але не містять будь-яких спеціальних його видів, які застосовувалися б лише до неповнолітніх [3, с. 5].

До системи покарань неповнолітніх не увійшли покарання: 1) які недоцільно призначати неповнолітнім через соціальне, правове і фактичне

становища; 2) обумовлені положеннями п. «а» Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р., відповідно до якої жодна дитина не має бути піддана катуванню або іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне ув'язнення не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років [1, с. 78].

До січня 2010 року російським законодавством передбачалася можливість застосування до неповнолітніх арешту (**на строк до 4 місяців**), проте в даний час можливість застосування даного покарання до неповнолітніх відсутня. Обмеження свободи замінило собою арешт, який до сьогодні не може бути призначений у зв'язку із відсутністю на території Росії арештних домів¹.

Згідно зі ст. 88 КК РФ, основними видами покарань, що призначаються неповнолітнім, є: штраф, позбавлення права займатися певною діяльністю, обов'язкові роботи, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк.

Жодних особливостей застосування до неповнолітніх додаткових покарань у Главі 14 Загальної частини КК російський законодавець не передбачає. У зв'язку з цим виникає питання стосовно можливості застосування до неповнолітніх додаткових покарань за російським законодавством. Відповідно до ч. 3 ст. 45 КК РФ передбачено лише одне додаткове покарання – позбавлення спеціального, військового чи почесного звання, класного чину і державних нагород. Такі покарання, як штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, можуть бути і як основні, і як додаткові (ч. 2 ст. 45). Однак чи розповсюджуються норми ч.ч. 2 та 3 ст. 45 КК РФ на неповнолітніх? У КК РФ таких підстав не зазначено. У зазначеній вище Постанові теж про це не йдеться.

Однак у кримінально-правовій доктрині Росії зазначається, що до неповнолітніх можуть застосовуватись два види додаткових покарань: штраф та позбавлення права займатись певною діяльністю [14, с. 109]. Своєю чергою, судова практика та статистика засвідчують, що позбавлення права займатись певною діяльністю до неповнолітніх взагалі не застосовується. У зв'язку з цим, можливість призначення цього виду покарання неповнолітнім залишається на рівні теоретизування.

1 Федеральним законом від 27.12.2009 р. №377-03 «Про внесення змін до окремих законодавчих актів РФ у зв'язку з введенням в дію положень Кримінального кодексу РФ і Кримінально-виконавчого кодексу РФ про покарання у вигляді обмеження волі» до Кримінального кодексу були внесені зміни, відповідно до яких покарання у вигляді арешту було замінено на покарання у вигляді обмеження волі.

Штраф являє собою грошове стягнення у дохід держави, що призначається у межах, передбачених кримінальним законом.

Це покарання за КК РФ може призначатися як за наявності у неповнолітнього засудженого самостійного заробітку чи майна, на яке може бути накладено стягнення, так і за відсутності таких. Мінімальний розмір штрафу, призначеного судом неповнолітньому, не може бути меншим ніж одна тисяча рублів або розмір заробітної плати чи інший дохід неповнолітнього за період менше двох тижнів незалежно від наявності у нього самостійного заробітку чи майна, на яке може бути накладено стягнення (ч. 2 ст. 88 КК РФ).

З 11 грудня 2003 р. до КК РФ включено положення, відповідно до якого штраф за рішенням суду може стягуватися з батьків неповнолітнього або інших законних представників [12]. Таке рішення може бути прийняте і за їх клопотанням після вступу вироку в законну силу в порядку, передбаченому ст. 399 КПК України. У будь-якому випадку суд має упевнитися в добровільності згоди і платоспроможності таких осіб, а також роз'яснити наслідки невиконання судового рішення про стягнення штрафу.

Таке вирішення питання про призначення штрафу, як стверджує І. О. Кузанкіна, збільшує число неповнолітніх, яким може бути призначено найбільш м'яке покарання. Розширення можливості застосування штрафу, в тому числі і до неповнолітніх, можна віднести до числа основних напрямків розвитку кримінальної політики [3, с. 9].

Однак ми вважаємо таку позицію російського законодавця доволі спірною, оскільки зазначене законодавче положення порушує принцип особистої відповідальності за вчинений злочин. Більше того, це положення суперечить нормативному припису ч. 1 ст. 43 КК РФ про те, що покарання застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбачених КК позбавленні або обмеженні прав і свобод цієї особи.

Ще Н. С. Таганцев стосовно штрафу свого часу вказував: «Усяке покарання має бути стражданням для винних, стражданням, яке їм необхідно особисто відбувати; закон не може допустити, щоб призначене кому-небудь покарання відбувалось за нього іншою особою» [8, с. 273].

Подібної думки й сучасники, які зазначають, що така форма реалізації покарання у виді штрафу перекладає відповідальність з неповнолітніх на їх батьків, а у такому випадку неповнолітні залишаються фактично безкарними [9, с. 4]. Як зазначають Ю. А. Кашуба та М. П. Мелешко, таке положення порушує принцип рівності громадян перед законом, оскільки ставить засуджених з малозабезпечених родин у нерівний стан зі злочинцями, в яких батьки здатні без будь-яких проблем випла-

тити за них штраф [14, с. 103]. Деякі вчені пропонують виключити з ч. 2 ст. 88 КК РФ слова «штраф, призначений неповнолітньому засудженому, за рішенням суду може стягуватися з його батьків або інших законних представників з їх згоди», у зв'язку з тим, що таке формулювання входить у протиріччя з принципом особистої відповідальності за вчинені злочини, а також із сутністю покарання як заходу державного примусу [3, с. 11].

У разі злісного ухилення неповнолітнього засудженого від сплати штрафу, призначеного як основне покарання, він відповідно до ч. 5 ст. 46 КК РФ замінюється іншим видом покарання в межах санкції, передбаченої відповідною статтею Особливої частини КК РФ, з урахуванням положень ст. 88 КК РФ. Однак у Кодексі залишається нерозв'язаним питання щодо наслідків ухилення батьків, членів родини неповнолітнього або його законних представників від виплати штрафу (якщо суд постановив стягувати штраф з них).

Щодо покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю, то ст. 88 КК РФ не містить жодних рекомендацій, які стосувались би особливостей призначення неповнолітнім цього виду покарання. Більш того, для неповнолітніх не передбачено пом'якшуючих термінів застосування цього покарання. Позбавлення права займатися певною діяльністю призначається неповнолітнім на загальних засадах. У зв'язку з цим необхідно розглянути загальну норму КК РФ про цей вид покарання – ст. 47 «Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю». Як бачимо, зазначена стаття регламентує особливості застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Однак у п. «б» ч. 1 ст. 88 КК РФ передбачена можливість застосування до неповнолітніх лише позбавлення права займатися певною діяльністю. Можливо, таке положення пов'язано з тим, що неповнолітні в силу свого віку ще не обіймають певні посади.

Цей вид покарання призначається неповнолітнім без будь-яких обмежень або особливостей як основне покарання від 1 до 5 років, як додаткове – від 6 місяців то 3 років (тобто як до дорослих осіб).

Позбавлення права займатися певною діяльністю полягає в забороні займатися певною професійною або іншою діяльністю. Ч. 3 ст. 47 КК РФ передбачає положення про те, що позбавлення права займатися певною діяльністю може призначатися як додатковий вид покарання і у випадках, коли воно не передбачене відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу як покарання за відповідний злочин, якщо з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого

злочину та особи винного суд визнає неможливим збереження за ним права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

У Росії існує ціла низка робіт, які неповнолітні можуть виконувати тимчасово, на непрофесійній основі, до досягнення ними віку 16 (навіть 15 або 14) років. Цей вид покарання суд має право застосовувати, коли буде встановлено, що виконання цих робіт негативно впливає на розвиток неповнолітнього та сприяє вчиненню ним правопорушень.

Відповідно до ч. 2 ст. 47 КК РФ, у випадках, спеціально передбачених відповідними статтями Особливої частини Кодексу, позбавлення права займатися певною діяльністю встановлюється на строк до двадцяти років як додатковий вид покарання. Однак навряд чи це положення може застосовуватись до неповнолітніх.

У разі призначення цього виду покарання як додаткового до обов'язкових робіт, виправних робіт, обмеження волі, а також під час умовного засудження, його термін обчислюється з моменту набрання вироком суду законної сили. У разі призначення позбавлення права займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання до позбавлення волі воно поширюється на весь час відбування зазначених основних видів покарань, але при цьому його строк обчислюється з моменту його відбуття.

Обов'язкові роботи полягають у виконанні неповнолітнім у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт. Вид обов'язкових робіт та об'єкти, на яких неповнолітні їх відбувають, визначаються органами місцевого самоврядування за погодженням з кримінально-виконавчими інспекціями. При цьому виконання обов'язкових робіт неповнолітніми має виконуватись тільки у районі за місцем мешкання та з дотриманням норм трудового законодавства про особливості регулювання праці неповнолітніх (гл. 42 Трудового Кодексу Російської Федерації).

А. П. Коваленко зазначає, що під час призначення обов'язкових робіт слід приділяти увагу таким обставинам, що характеризують особистість неповнолітнього: 1) ставлення неповнолітнього до праці; 2) працездатність; 3) стан здоров'я неповнолітнього; 4) сімейний стан неповнолітнього; 5) ставлення неповнолітнього до навчання; 6) ставлення неповнолітнього до суспільного обов'язку; 7) поведінка неповнолітнього у виробництві та у побуті, тобто чи мались факти, які засвідчують про його негативну поведінку у родині (пияцтво, жорстоке поводження з членами родини, негативний вплив на виховання дітей тощо); 8) чи є неповнолітній єдиним годувальником у родині; 9) відомості про судимість неповнолітнього; 10) чи знаходяться на його утриманні неповнолітні або батьки похилого віку; 11) умови життя та

виховання неповнолітнього, а також рівень його психічного розвитку та вплив на нього старших за віком осіб [2, с. 98–99]. Маємо зазначити, що лише три з перелічених обставин (п. 1, 2 та 6) враховують специфіку призначення цього виду покарання. Усі інші – є загальними під час обрання неповнолітньому будь-якого засобу кримінально-правового впливу.

Відповідно до ч. 3 ст. 88 КК РФ обов'язкові роботи призначаються неповнолітнім на строк від сорока до ста шістдесяти годин.

У разі злісного ухилення неповнолітнього від відбування обов'язкових робіт вони замінюються примусовими роботами або позбавленням волі. При цьому час, протягом якого засуджений відбував обов'язкові роботи, враховується під час визначення терміну примусових робіт або позбавлення волі з розрахунку один день примусових робіт або один день позбавлення волі за вісім годин обов'язкових робіт.

Обов'язкові роботи не призначаються неповнолітнім, визнаним інвалідами першої групи, вагітним, а також неповнолітнім, які мають дітей віком до трьох років.

Необхідно зазначити, що цей вид покарання почали призначати неповнолітнім у РФ лише з другої половини 2006-го року. До цього періоду, зважаючи на доволі тривалу соціально-економічну кризу у РФ, застосування цього покарання блокувалось спочатку до 2001 р., а потім – до 2005 р. [14, с. 117].

На думку А. В. Шадловського, цей вид покарань найбільш повно відображає сучасну парадигму застосування покарань щодо неповнолітніх правопорушників у європейському співтоваристві. Решта видів з діючої системи покарань неповнолітніх у РФ, на його думку, неефективні для російської пенітенціарної практики, оскільки мають виражений економічний (майновий) та каральний акцент [13, с. 188–189].

Виправні роботи призначаються неповнолітньому, який як має основне місце роботи, так і не має такого. Засуджений, який має основне місце роботи, відбуває виправні роботи за основним місцем роботи. Засуджений, який не має основного місця роботи, відбуває виправні роботи в місцях, визначених органами місцевого самоврядування за погодженням з кримінально-виконавчими інспекціями, але у районі місця свого проживання.

Цей вид покарання може бути застосований лише до тієї категорії неповнолітніх, виправлення яких можливе за допомогою суспільно корисної праці без ізоляції від суспільства. При цьому враховується, як призначене покарання може вплинути на навчання неповнолітнього, його поведінку в побуті, родині та суспільстві.

Призначення покарання у виді виправних робіт, відповідно до ч. 4 ст. 88 КК РФ, можливо і щодо неповнолітнього, який проходить навчання в загальноосвітніх установах, установах початкової професійної, середньої професійної, вищої професійної освіти, крім тих випадків, коли його виконання може реально перешкоджати продовженню навчання, наприклад при стаціонарній формі навчання.

За загальним правилом виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому, який досяг віку 16 років, на строк від двох місяців до одного року, а у випадках, передбачених ч.ч. 2 та 3 ст. 63 Трудового кодексу РФ, і неповнолітньому, який досяг віку 15 і 14 років відповідно.

На осіб, засуджених до покарань у виді виправних та обов'язкових робіт, поширюються норми Трудового кодексу РФ про особливості регулювання праці працівників у віці до 18 років.

Відповідно до ч. 4 ст. 50 КК РФ, у разі злісного ухилення засудженого від відбування виправних робіт суд може замінити невідбуте покарання примусовими роботами або позбавленням волі з розрахунку один день примусових робіт або один день позбавлення волі за три дні виправних робіт.

Однак положення ч. 3 ст. 49, ч. 4 ст. 50 КК РФ про заміну обов'язкових робіт, виправних робіт у разі злісного ухилення від їх відбування покаранням у виді позбавлення волі не застосовуються до тих категорій неповнолітніх засуджених, яким не може бути призначено покарання у виді позбавлення волі.

Виправні роботи не призначаються неповнолітнім, визнаним інвалідами першої групи, вагітним неповнолітнім, тим, які мають дітей віком до трьох років.

Як свідчить практика російських судів, доволі значна частина неповнолітніх, які визнані винними у вчиненні злочину, ніде не навчається або ніде не працює [14, с. 119]. У зв'язку з цим, напевно чи є можливим розглядати цей вид покарання як реальну альтернативу позбавленню волі.

Необхідно зазначити, що реалізація усіх видів покарань, альтернативних позбавленню волі, які пов'язані з виховно-трудоим впливом на неповнолітніх, має неабиякі проблеми. Це пов'язано з високим рівнем безробіття у Росії. Так, за офіційними даними рівень безробіття у РФ у лютому 2013 р. склав 5,6 % (кількість безробітних 4 337 000 осіб), змінившись на 0,19 %. І це при тому, як зазначають С. Лихова та І. Мазур, що наведені дані не відбивають кількість неврахованих безробітних і працюючих тимчасово [4, с. 70].

Можливість призначити неповнолітнім покарання у виді обмеження волі у суддів РФ з'явилася тільки у 2010 році. Обмеження свободи за-

мінило собою арешт, який до сьогодні не може бути призначений через відсутність на території Росії арештних будинків.

Для з'ясування особливостей цього виду покарання необхідно проаналізувати положення загальної норми про цей вид покарання – ст. 53 КК РФ.

Відповідно до ч. 1 цієї статті, обмеження свободи полягає у встановленні судом засудженому таких обмежень: 1) не йти з місця постійного мешкання (перебування) в певний час доби; 2) не відвідувати певні місця, розташовані в межах території відповідного муніципального району; 3) не виїжджати за межі території відповідного муніципального району; 4) не відвідувати місця проведення масових та інших заходів і не брати участь у зазначених заходах; 5) не змінювати місце проживання або перебування, місце роботи і (або) навчання без згоди спеціалізованого державного органу, що здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, у випадках, передбачених законодавством РФ.

При цьому суд покладає на засудженого обов'язок прибути до спеціалізованого державного органу, що здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, від одного до чотирьох разів на місяць для реєстрації. Встановлення судом засудженому обмежень на зміну місця проживання або перебування без згоди зазначеного спеціалізованого державного органу, а також на виїзд за межі території відповідного муніципального району є обов'язковим.

Обмеження волі призначається неповнолітнім тільки як основне покарання на строк від двох місяців до двох років

У період відбування неповнолітнім покарання у виді обмеження волі суд за поданням спеціалізованого державного органу, що здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, може скасувати частково або доповнити раніше встановлені засудженому обмеження.

Нагляд за неповнолітніми, які відбувають обмеження волі, здійснюється у порядку, передбаченому кримінально-виконавчим законодавством РФ, а також відповідно до нормативно-правових актів уповноважених федеральних органів виконавчої влади.

У разі злісного ухилення засудженого від відбування покарання у виді обмеження волі, суд за поданням спеціалізованого державного органу, що здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, може замінити невідбуту частину покарання примусовими роботами або позбавленням волі з розрахунку один день примусових робіт за два дні обмеження волі або один день позбавлення волі за два дні обмеження волі (ч. 5 ст. 53 КК РФ).

Обмеження волі не призначається неповнолітнім, які є іноземними громадянами, особами без громадянства, а також особами, які не мають місця постійного проживання на території Російської Федерації.

Закінчення в наступному номері
збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» № 2 (10) 2015

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вопросы изучения и предупреждения правонарушений несовершеннолетних. Сборник трудов. Ч. 2 / редкол. : Н. И. Гуковская, В. И. Каминская, В. Н. Кудрявцев (отв. ред.), Э. Б. Мельникова, Г. М. Миньковский, Ю. А. Погребинский, Е. Т. Яковлев. – М., 1970. – 144 с.
2. Коваленко А. П. Наказание в виде обязательных работ: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты : дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Анатолий Петрович Коваленко. – Ставрополь : Ставропольский государственный университет, 2005. – 156 с.
3. Кузанкина И. А. Наказания несовершеннолетних: уголовно-правовое исследование : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И. А. Кузанкина. – СПб. : Санкт-Петербургский университет, 2006. – 24 с.
4. Лихова С. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених в Україні та РФ / С. Лихова, І. Мазур // Публічне право. – 2014. – №2. – С. 67–73.
5. Лядов Э. В. О применении к несовершеннолетним видов уголовного наказания, альтернативных лишению свободы / Э. В. Лядов // Вестник Самарской гуманитарной академии. – 2009. – № 2. – С. 77–81.
6. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 01.02.2011 г. № 1 «О судебной практике применения законодательства, регламентирующего особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних» (с изменениями и дополнениями) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://internetandlaw.blogspot.com/2013/01/01022011-1.html>. – Назва з екрана.
7. Скрипченко Н. Ю. Ограничение и лишение свободы как виды уголовного наказания: вопросы соотношения и проблемы применения в отношении несовершеннолетних / Н. Ю. Скрипченко // КриминалистЪ. – 2010. – № 2 (7). – С. 23–27.

8. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции: Часть общая. В 2-х т. Т. 2 / Н. С. Таганцев ; сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. – М. : Наука, 1994. – 393 с.
9. Трунов И. Л. Уголовно-правовые проблемы уголовной ответственности несовершеннолетних / И. Л. Трунов, Л. К. Айвар // Российская юстиция. – 2007. – № 10. – С. 2–10.
10. Уголовное право России : учебник для вузов. В 2-х т. Т. 1 : Общая часть / отв. ред. и руковод. авт. кол. проф. А. Н. Игнатов, проф. Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА•М), 2000. – 639 с.
11. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ug-kodeks.ru>. – Назва з екрана.
12. Федеральный закон Российской Федерации «О внесении изменений и дополнений в Уголовный Кодекс Российской Федерации» от 11.12.2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_122992. – Заглавие с экрана.
13. Шадловский А. В. Альтернативные наказания несовершеннолетних правонарушителей в России и за рубежом: сравнительный аспект / А. В. Шадловский // Вестник Владимирского юридического института. – 2007. – № 4. – С. 186–189.
14. Энциклопедия уголовного права. Т 11 : Уголовная ответственность несовершеннолетних. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2008. – 448 с.
15. Янченко А. П. Социологический анализ подростковой преступности как одной из форм проявления делинквентного поведения несовершеннолетних: региональный аспект / А. П. Янченко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2012. – № 133. – С. 307–316.
16. Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 129.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015.

Егор Сергеевич Назимко,

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник
(Донецкий юридический институт МВД Украины, Донецк,
Украина)*

ОСОБЕННОСТИ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПО УГОЛОВНОМУ ПРАВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Статья посвящена рассмотрению особенностей наказания несовершеннолетних по уголовному праву Российской Федерации. Исследуются российские нормативные источники института наказания несовершеннолетних, возраст лица, с которого может наступать уголовная ответственность. Анализируется система наказаний несовершеннолетних, и характеризуются отдельные виды этих наказаний.

Ключевые слова: *несовершеннолетний, преступление, особенность, уголовная ответственность, наказание.*

Yehor S. Nazymko,

candidate of law science, senior scientific employee

(Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Donetsk, Ukraine)

FEATURES OF MINOR'S PUNISHMENT UNDER THE CRIMINAL LAW OF RUSSIAN FEDERATION

The article is devoted to the study of the characteristics of minors' punishment under the criminal law of Russian Federation. Russian normative sources of the institution of minors' punishment are researched. This may be the reason for criminal liability. The system of minors' punishment is analyzed; by certain types of sentences are characterized.

It is stated that features of legislative regulation of the institution of minors' punishment even now remain not enough studied and require a comprehensive study.

The objective of the article is to analyze the characteristics of minors' punishment under criminal law of Russian Federation.

The author analyzes the provisions of the Section V of the General Part of the Criminal Code of Russian Federation "Criminal liability of minors", which regulates the system, types of penalties and their limits; it is concluded that this section the Russian legislator has tried to choose an individual approach both to bringing minors to criminal liability and sentencing this category of persons. Attention is also paid to the analysis of the provisions of the Resolution of the Supreme Court of Russian Federation dated from February 1, 2011 p. # 1 "On judicial practice of implementing law regulating features of criminal liability and punishment of minors".

Special attention is focused on phased approach of the Russian legislator in the matters of criminal liability for minors.

The system of minors' punishment that has certain characteristics, which are in a short list of sentences and reduced limits of these punishments, is

analyzed. The current Criminal Code of Russian Federation provides 13 types of punishments, but there are only 6 against minors.

Types of penalties and peculiarities of their assignment to minors are analyzed. Special attention is focused on the features of the release of minors from punishment and its serving. Namely, the author focuses on probation, which is not singled out in a special norm for minors and is regulated by the general norm under the Art. 73 of the Criminal Code of Russian Federation.

It is noted that the main idea of juvenile penology is predominant use of measures that do not involve the detention of juveniles in correctional institutions. This is due to the fact that the negative sequences of this measure are related to imprisonment, to isolation from society, are reflected on minors more than adults because concern a minor at the initial stage of his personality's development. Therefore, the preference should be actually given to "open" institutions.

The author makes a conclusion that the current system of measures of influence on minors in Russia is similar to those, which exist in post-Soviet countries. However, the main problem of criminal and legal influence on minors in Russia is insufficient functioning of the mechanism of its realization.

Key words: minor, crime, feature, criminal liability, punishment.

